

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

III. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Köszöntő

2009. február 16.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Néhány gondolat az olasz nemzeti önazonosság és külpolitika alakulásáról, az egyesítéstől napjainkig	2
A Balkán-félsziget városhálózata átalakulásának ciklikussága.....	13
Katonai álcázás és alkalmazkodás a földrajzi környezethez a balkáni konfliktusokban	26
Hírek	32
Konferenciák	33
Webajánló.....	34

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Pap Norbert (elnök)

Dr. Hajdú Zoltán

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Dr. Hóvári János

Dr. Békési László

Reményi Péter

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvásószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Néhány gondolat az olasz nemzeti önazonosság és külpolitika alakulásáról, az egyesítéstől napjainkig

Andreides Gábor¹

Richard Hill angol író „Mi, európaiak” című könyvében² – mely képet ad Európa népeiről megrajzolván azok jellemrajzát – jó érzékkel így ír az olaszokról: „...az olasz a legmegfejtetlenebb európai nép, pedig ők látszanak a legkevésbé bonyolultaknak. Talán éppen ezért. Sokáig próbálkozunk, hogy kiismerjük őket, holott nincs rajtuk semmi kiismernivaló. Elégedettek azzal, amilyenek, nem szándékoznak háborúba menni, és szeretik a jó életet: a kenyeret, a szerelmet és a fantáziát. De...”³

Sokan és sokféleképpen vélekednek Itália polgárainak identitásáról. Azok, akik úgy gondolják, hogy olasz nemzet, mint olyan, tulajdonképpen nem létezik, hajlamosak az olaszok – kétségtelenül meglévő – individualizmusára hivatkozni, azokra a kulturális, nyelvi, társadalmi különbségekre, amelyek inkább megosztják, mint összekötik az Appenin-félsziget lakóit. Mások pontosan a meglévő sokszínűségben látják az egységet, mondván, hogy Olaszország ereje éppen a sokszínűségben rejlik.

Mégis, milyenek valójában az olaszok? Hill fentiekben már említett munkájában találóan fogalmaz mikor rámutat arra, hogy: „...mindenféle olasz van: a Pó-síkságon élő olaszok, akik akkor is a német fajtából származnak, ha erre még gondolni sem szeretnek; a déli olaszok, akik – már amennyire tudjuk – részben görögök, részben arabok; és a köztük lévő olaszok, akik esetleg tényleg olaszok.”⁴

Ám a tréfát félretéve, az előbbi megállapítás akár igaz is lehet: Itália, földrajzi fekvésének, a Mediterráneumban elfoglalt központi pozíciójának köszönhetően a kulturális és nyelvi hatások keveredésének tipikus példáját mutatta történelme során. Görögök, rómaiak, bizánciak, arabok, normannok, spanyolok, franciák, németek mind-mind alakították, szélesítették az ország kulturális képét.

A XVIII-XIX. század fordulóján a nagy francia forradalom rendkívüli hatással volt Itáliára: a franciaországi események felébresztették és felszínre hozták a szunnyadó nacionalizmust. Ez a hatás azonban csak részben volt szándékos. Az 1796 és 1799 közötti három esztendőben (triennio rivoluzionario) az itáliai francia jelenlét „előhúzta” ugyan az olaszokból a patrióta érzéseket, de ezt elsősorban osztrákellenes céllal tette. Itáliai hadjáratuk vezetője, a fiatal, később hatalmas magasságokba emelkedő és fényes karriert befutó Buonaparte tábornok katonai sikerei nyomán Észak-Itáliában sorra alakultak a köztársaságok, olasz származású vezető miniszterek kerültek az új államalakulatok élére.⁵

¹(PhD), a Magyar Távirati Iroda külső munkatársa.

² Richard Hill: Mi, európaiak. Geodéziai Szakkönyvek, Budapest 2001.

³ Hill i.m. p. 145.

⁴ Hill i.m. p. 144.

⁵ Franciaország későbbi császára a korzikai születésű Napoléon Bonaparte 1796-ig, az olaszországi hadjárat kezdetéig az olasz helyesírás szerint írta nevét.

A francia katonai jelenlétből adódó sorozatos rekvirálások, fosztogatások, erőszakoskodások hamar és nagymértékben lecsökkentették az olaszok eufóriáját a „szabadság, egyenlőség, testvériség” egyenruhás képviselőivel szemben. Egy évvel később, az 1799-ben megkötött campoformiói béke következtében érzett hatalmas olasz csalódás végleg megpecsételte a franciák sorsát Itáliában.

A „közös hazáról” a XVIII-XIX. század folyamán számos elképzelés, vélemény látott napvilágot. Vittorio Alfieri (1749-1803), a Risorgimento előfutára a nemzet fogalma alatt olyan emberek összességét értette, akik az éghajlat, a terület, a szokások és a nyelv tekintetében nem különböznek. Alessandro Manzoni (1785-1873) a nemzet definiálásakor a közös fegyver, a nyelv, a vallás, a történelem és a szív egységét hangsúlyozta. Vincenzo Gioberti (1801-1852) a nemzet egységét „Az olaszok erkölcsi és polgári primátusáról” (Del primato morale e civile degli italiani) című munkájában még egy, a pápa vezette föderatív állam formájában képzelte el. Ugyanitt található egy rendkívül érdekes és figyelemreméltó megjegyzése: „Gli italiani non sono un popolo effettivo...il popolo italiano...non sussiste.”⁶ Később az olasz nemzetállamot a katolikus egyházfő helyett, egy a Savoyák vezette központosított nemzeti monarchiában látta volna biztosítottnak. Gioberti föderalizmusát többen el is tudták volna fogadni, de nem egyházi, hanem szigorúan republikánus alapon. Többek között a milánói Carlo Cattaneo (1801-1869) elképzeléseiben is szerepelt egy olyan jövőbeli Itália, amely számos önálló köztársaságból áll. Véleményének hangot is adott: ellene volt a centralizmusnak, mert attól tartott, hogy az megszünteti a települések, városok, régiók önállóságát. A republikánus Giuseppe Mazzini (1805-1872), a Risorgimento küzdelmeit egy univerzális forradalom kezdetének tekintette, egy olyan általános forradalom kezdetének, amelyik majd megszabadítja az elnyomott nemzeteket.⁷ Az „eszmében angolszász, nyelvében gall”⁸ piemonti miniszterelnök (1810-1861) elutasította a forradalmat és az „Italia farà da sé” önfelzabarádítási gondolatát. Az olasz nemzet egyesítését az abszolutizmusnak a liberális fejlődés utáni lebontásában és megfelelő külső segítség igénybevétele mellett tudta elképzelni.

A napóleoni évtized után 1814-1815-re Itáliában újra megszilárdult Ausztria uralma, ezt követően pedig befejeződött a régi dinasztikák restaurációja. Toszkanától Nápolyig: a kibontakozó Risorgimento során 1820-21-ben liberális forradalom zajlott le Nápolyban és Piemontban. Tíz évvel később megalakult az „Ifjú Itália” titkos szervezet, majd 1848-ban újabb népfelkelések robbantak ki Nápolyban, Milánóban, Velencében. Ettől az esztendőktől a kicsiny Piemont folyamatos háborúkkal fordult szembe Ausztriával, amelynek eredménye többek között Lombardia Piemonthoz csatolása lett. 1860-ban Garibaldi fellépésének hatására megbukott a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság. Toszkána, Párma, Modena és Romagna csatlakozott Piemonthoz. 1861-ben megszületett az egységes Olaszország.

Egy évtized múlva, 1870. szeptember 20-án a Raffaele Cadorna irányította olasz lövészek bevonultak Rómába (breccia di Porta Pia). A hadművelet győztes befejeztével Róma lett a fiatal és egyesített olasz állam – rövid időn belül harmadik, de most már végső –

⁶ „Az olaszok nem egy valós nemzet... az olasz nemzet nem létezik valóságosan.” Eredeti Gioberti idézet, Del primato morale e civile degli italiani Capolago 1846, Vol. I. pp. 117-118. Közli Storia d'Italia Einaudi: I caratteri originali. Einaudi Tacsabli 1899.

⁷ ANDREIDES G. (2005): Az olasz nemzettudat alakulása az olasz külpolitika fényében. In: Kiss J. L. (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Teleki László Alapítvány, Budapest. p. 231.

⁸ Vincenzo Gioberti találó megjegyzése a piemonti miniszterelnökről.

fővárosa. A területi egyesítés miatt érzett öröm azonban csak kis időre tudta feledtetni azoknak a feladatoknak a nehézségeit, amelyek még az ország előtt álltak. Az egyesítéssel létrejött új államot, gazdaságilag, kulturálisan, nyelvileg és számtalan más szempontból kellett (volna) még összekovácsolni. A bizonytalan, várakozással teli helyzetet a legjobban Massimo D’Azeglio (1798-1866), író-politikus idevágó mondata érzékelteti: „Abbiamo fatto l’Italia, ora dobbiamo fare gli italiani”.⁹ E megállapítás rámutatott arra, hogy a neheze csak most kezdődik: mihez kezdjenek egymással a társadalmi, szociális, kulturális és nyelvi szempontból jelentősen különböző olasz tartományok? Miképpen lehetséges viszonylag rövid idő alatt kiegyenlíteni a fejlődésbeli különbségeket? Mi lenne az egyedüli üdvözítő mód az olasz identitás ébren tartására?

Az egyik legfontosabb megoldandó probléma az ország nyelvi egyesítése volt. Kardinális a kérdés, hiszen az olaszoknak nem volt egységes állama, amellyel azonosulhattak volna. Esetükben a nemzeti öntudat kialakítása elsősorban nyelvi kérdés volt és csak másodsorban politikai. Igaz ez akkor is, ha a nyelvi fejlődés során sem volt könnyebb, gyorsabb és látványosabb sikereket elérni, mint a politikai nemzet kialakulásának folyamatában. Manzoni „Jegyesek” (I promessi sposi) című munkájával teremtette meg az egyesült Olaszország nemzeti irodalmi nyelvét. Az egyesítés pillanatában az olasz népességnek csak 2,5 százaléka használta az olasz nyelvet a mindennapi érintkezésben. A lakosság közel 80 százaléka analfabéta volt és a maradék is hibásan beszélt az olaszt.¹⁰ Hogy mekkora nehézséget okozott a nyelvi differencia, arra álljon itt egy világos példa: 1866. június 24-én az osztrákok elleni villafrancai ütközetben az olasz hazafiak egymást vették célba és lötték a tüzéséggel, mert nem pontosan értették egymás utasításait.¹¹ A nyelvi egységesítés elősegítése érdekében megreformálták és szabályozták az iskolarendszert, ingyenes és kötelező lett az alapfokú oktatás.

Az egyesítés esztendőit az ország gazdasági életének, az olasz ipar európai szintre történő felzárkóztatásának és a gazdasági termelékenység fokozásának időszaka követte. A mezőgazdaság, az ipar, az olasz hadsereg és a hadiflotta egyidejű fejlesztésének következménye az államháztartás deficitje lett. Az egymást követő kormányok a növekvő gazdasági nehézségek, a súlyosbodó belső problémák előtt az irredenta külpolitikába menekültek. Kezdetét vette az afrikai olasz gyarmatbirodalom kiépítése. Afrika birtokbavételével, az európai kolonizációnak utolsó szakasza kezdődött meg a XIX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben. Olaszország ekkor, és az európai hatalmakhoz képest meglehetősen későn kapcsolódott be a területek után folytatott versenyfutásba.

A múlt század elején az olasz nacionalista retorika nem a nemzet gazdagságával, hanem éppen ellenkezőleg, a szegénységgel és a „Dél” túlnépesedésével érvelt. Volt szegénység, és létezett a déli emigráció is, tehát nem volt nehéz kialakítani azt a képet, miszerint a gazdag országok, a vetélytársak, igazságtalanul és méltánytalanul bánnak a szegényekkel, így Olaszországgal is. A fiatal ország gazdasági mutatói egyre kedvezőbbben alakultak, de a déli területek gazdasági elmaradottsága mégis állandó és súlyos probléma maradt a múlt századi olasz politikában. A déli kérdés (questione meridionale), a „Dél” ellen irányuló kritika mindig is elsősorban gazdasági természetű volt. Azt azonban, hogy az egyes korszakok kritikai észrevételei mennyire voltak megalapozottak, érdemes megvizsgálni.

⁹ „Megteremtettük Olaszországot, most az olaszokat is meg kell teremtenünk.” – a híressé vált mondatot alapvetően D’Azeglio-nak tulajdonítják, de ugyanezt idézték már Urbano Rattazzitól, illetve Cavourtól is.

¹⁰ Andreides i.m. 233.

¹¹ BIAGI, E. (1993): I come italiani. Nuova Rizzolip. p. 114.

A Risorgimentót megelőzően nem voltak olyan méretű gazdasági eltérések az egyes régiók között, mint amelyek száz esztendővel később jelentkeztek. A gazdaság fejlesztése minden olasz állam számára fontos volt, de mindegyik másképpen látott hozzá ehhez a feladathoz. A fejlődés kulcsa a gazdasági szerkezetben volt. A XIX. század második felében valójában még nem minden állam állt készen a gazdasági fejlődés diktálta gyors ütemű változások befogadására. A gazdasági fellendülést ugyan egyértelműen Piemont, Ligúria és Lombardia eredményének tartják, ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy mindezek pénzügyi alapját a déli Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság államkincstára biztosította.¹²

Renzo De Felice (1929-1996) szerint olasz nacionalizmusról, a nemzeti nagyság és az imperializmus inspirálta politikai mozgalomról csak a Törökországgal folytatott háborútól kezdve beszélhetünk, melynek következményeként Olaszország megszerezte magának Tripolitániát és Kirenaikát, majd pedig 1912-ben Líbia néven gyarmatot szervezett.

Az első világháború kezdetén Olaszország 35 millió lakosával, jóval meghaladta az 1860-as esztendő születőben lévő Olaszországának 25 milliós lélekszámát, de alatta maradt 39 milliós Franciaországának, és nem tudta a lépést tartani Nagy Britanniával, Németországgal, de az Osztrák-Magyar Monarchiával sem, ahol a születések száma jóval magasabb volt, mint az Appenin-félszigeten. 1914-ben valamivel több mint 700 ezer lakosával Nápoly volt Olaszország legnépesebb városa, a déli kikötővárost követte Róma, Milánó, Torino, Palermo és a ligúr főváros Genova.¹³

Semlegességi nyilatkozata ellenére Olaszország – miután 1915. április 26-án aláírta az ún. londoni szerződést és május 3-án felmondta a Hármasszövetséget¹⁴ – az Antant oldalán belépett a háborúba. Az első világháborúban az olaszokat még zömében olaszlakta területekért (Dél-Tirol, Isztria, Dalmácia) küldték harcba. A katonáknak azt harsogta a propaganda, hogy elnyomott nemzettestvéreikért indulnak harcba. Azonban az Inno di Garibaldi¹⁵ és a Fratelli d'Italia¹⁶ sorait, amelyeket olyan lelkesen énekeltek az északon harcoló olasz seregek katonái, teljesen közönyösen fogadták a helyi lakosok. „A népesség hallgat” – panaszkodott szomorúan a hadsereg egyik tisztje, miközben katonái hatalmas áldozatokat hoztak a haza számára.¹⁷

A többszertendős háborúskodás végül 1918-ban ért véget. Olaszország három és fél esztendőt küzdött, hatalmas áldozatokat hozott, most pedig győzött. De biztosan győzedelmeskedtünk? – tették föl a kérdést egyre többen az országban, hiszen mindenki a győztes szövetségesnek járó jutalmat várta. Ez azonban messze elmaradt a várakozásoktól. Olaszország nem vehette birtokába rögtön Fiumét – e város a két szomszéd, Olaszország és Jugoszlávia vetélkedésének tétje lett –, Triesztet viszont igen. Az északi határterületet, Dél-Tirolt Olaszországhoz csatolták. Ebben az időben Fiume többségében olaszok lakta város volt az Isztriai-félsziget és Horvátország határán, a mezőgazdasági termelésből élő hátországot viszont túlnyomó részben délszláv etnikum lakta. A délre elterülő dalmát tengerpartra az olaszok szintén igényt tartottak volna.

¹² ANDREIDES i.m. p. 234.

¹³ BOSWORTH i.m. p. 46.

¹⁴ 1882. május 20-án a Német Császárság, az Osztrák-Magyar Monarchia és az Olasz Királyság között létrejött katonai szövetség.

¹⁵ A Risorgimento időszakának jellegzetes hazafias himnusza. Szövegét Luigi Mercantini (1821-1872) zenéjét pedig Alessio Olivieri szerezte.

¹⁶ Az Olasz Köztársaság himnusza. Szövegét Goffredo Mameli (1827-1849) zenéjét pedig Michele Novro (1818-1885) szerezte.

¹⁷ BOSWORTH i.m. p. 69.

Ennek birtoklását – Fiumével ellentétben – az antant hatalmak meg is ígérték Olaszországnak. A háború végén azonban az USA nemet mondott. Fiume az 1920-as rapallói szerződés értelmében szabad városi státust kapott, és csak négy esztendővel később, az 1924. január 27-én aláírt római szerződés ismerte el Olaszország jogát az adriai kikötővárosra. A várost az olasz csapatok február 16-án birtokba is vették.

Az első világháborút lezáró békeszerződések, az Olaszország számára e szerződésekből következő területi „méltánytalanságok” felemás érzéseket ébresztettek úgy a politikai, mind az olasz közéletben. Megszületett a megcsönkített győzelem (*vittoria mutilata*) fogalma.

Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883-1945) 1919. március 23-án a milánói San Sepolcro téren alapította meg a Fasci di Combattimentokat. Hét hónappal később, október 9-én Firenzében a fasciok már megtartották első kongresszusukat (Congresso dei Fasci di Combattimenti). Az újonnan létrejött mozgalom kezdeti, az országos nagypolitikába tartó lépései nem voltak sikeresek, az 1919-es parlamenti választásokon sem Mussolini, de a futurizmus atyja Filippo Tommaso Marinetti sem volt képes parlamenti mandátumhoz jutni. Az 1921-es esztendőben, amikor megalakult a Nemzeti Fasiszta Párt (Partito Nazionale Fascista) a dolgok kezdtek megváltozni. 1921 augusztusában, szeptemberében a fasiszta feketeingesek több olasz nagyvárosban – Ancona, Genova, Livorno, Parma, Bolzano, Trento – elfoglalták a városi előljáróság épületeit, és erőszakos cselekményeket követtek el. A fasiszta forradalom (*rivoluzione fascista*) betetőzéseként, 1922-ben Mussolini a „*marcia su Roma-t*” követően hatalomhoz jutott, október 29-én megalakította koalíciós kormányát.

A húszas évek olasz külpolitikája általában véve alárendelt szerepet játszott a belpolitikához képest. Érthető is, hiszen a rendszer elsősorban a belső politikai, gazdasági és pénzügyi problémákkal volt elfoglalva. A miniszterelnök Mussolini számára azonban mindezek mellett létezett egy különlegesen jelentős és elsőrendűen fontos probléma, Olaszország nemzetközi fontosságának és megfelelő súlyának elismertetése. A nemzetközi presztízs, valamint az önálló olasz külpolitikára való igény már egészen hamar megfogalmazódott: „Napjaink Olaszországa számít, és megfelelően számolni kell vele. Ezt, pedig határainkon túl is kezdik felismerni. Nem kívánjuk rossz ízűen eltúlozni jelentőségünket, de azt sem akarjuk, hogy túlzón és hasztalan lekicsinyítsük azt – szölte Mussolini a Képviselőház plénuma előtt 1922. november 16-án.¹⁸ Ez az elgondolás később a konkrétumok területén egy kétosztatú külpolitikában jelentkezett. Az egyik cél az ország érdekeinek biztosítása volt a Balkán és Kelet-Közép-Európa felé, a másik egy intenzív terjeszkedés a Mediterráneum, illetve Afrika irányába.

Mussolini egyre erősödő nacionalizmusa tetten érhető egy 1926-ban elmondott beszédében is, mikor az első világháborúban megszerzett német többségű északi területek státusával kapcsolatban őszintén, kertelés nélkül a képviselőház elé tárta gondolatait: „Olasszá tesszük ezt a vidéket, mert alapjában véve olasz. Olasz földrajzi tekintetben, olasz a történelem szerint [...] Az Alto-Adige németisége nem képvisel nemzeti kisebbséget, csak néprajzi maradványt, 180 ezren vannak, ezek közül nyolcvanezer németté vált olasz, akiket igyekezni fogunk visszaszerezni; visszaszerezzük régi olasz neveiket, melyeket minden régi okiratban megtalálunk, és legyenek büszkék, hogy a nagy olasz haza polgárai lehetnek. A többiek pedig a különböző barbár inváziók

¹⁸ DE FELICE i.m. p. 66.

maradványai, abból a korszakból, amikor még Olaszország nem volt egységes és önálló hatalom, hanem az északi és a nyugati hatalmak hadszíntereként szerepelt.”¹⁹

Mussolini az ország egyesítési folyamatáról a következőképpen vélekedett: „Ami az olasz egységet illeti, abban a liberalizmusnak abszolúte alacsonyabb szerepe jutott, mint amelyet Mazzinival és Garibaldival kapcsolatosan annak általában tulajdonítanak, akik pedig nem is voltak liberálisok. A nem liberális Napóleon beavatkozása nélkül nem lett volna mienk Lombardia, és a nem liberális Bismarck beavatkozása nélkül a sádovai, és sedani ütközeteknél igen valószínű, hogy Velence sem lett volna a mienk 1866-ban, és 1870-ben sem vonulhattunk volna be Rómába.”²⁰ Mussolini szerint nem a nemzet szüli az államot, hanem az állam hozza létre a nemzetet. A fasiszta állam megszervezi a nemzetet, korlátozza a felesleges vagy éppen káros szabadságjogokat, viszont fönntartja a lényegeseket. Az olasz nemzet a fasizmus alatt támadt föl évszázadok elhanyagoltsága és idegen megszállás után. Az olaszok politikai, társadalmi és erkölcsi egysége-egyesítése csak a fasiszta államban valósulhat meg. Olasz állam nélkül nincs olasz nemzet.²¹ A fasizmus doktrínája szerint az uralomra való törekvés, vagyis a nemzetek expanziójára való szándék egyet jelent az életképességgel. A keletkező, feltámadó népek – így az olasz is – imperialisták, a haldokló és gyöngye nemzetek pedig lemondóak. A Duce véleménye így szólt: az olaszok – ellentétben a németekkel – sohasem alkalmaztak barbár kényszert gazdasági és szellemi terjeszkedésük elősegítése érdekében. Az imperializmusuk szelleme nem támadó, nem olyan, amely fegyveres konfliktussal járna.”²²

1935. október 2-án Olaszország megtámadta Abesszíniát. 1936. május 5-én pedig az olasz hadsereg bevonult az etióp fővárosba, Addisz Abebába. Az etióp császár Hailè Szelaszié elmenekült. Négy nappal később Mussolini bejelentette, hogy Olaszországnak „végre megvan a saját birodalma. ...Fasiszta birodalom...a béke birodalma...a civilizáció és a humanizmus birodalma.”²³ De Felice úgy vélekedett, hogy Mussolini angol-francia konszenzusra épülő külpolitikája etióp háborújával válságba került. Ráadásul Franciaországban a Népfront hatalomra kerülésével egyelőre le is került a napirendről egy esetleges olasz-francia megállapodás-tervezet. Ezen a ponton pedig Mussolini számára egy olyan új nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésének kényszere jelentkezett, amely megszabadítja elszigetelt helyzetéből, lassan megkezdődött az olasz-német külpolitikai közeledés.”²⁴

Négy esztendővel később Albánia következett. Az az Albánia, amelyről Mussolini így nyilatkozott: „Olaszország készséggel működik közre az öreg, de mégis ifjú Albánia születésében, amelyet Olaszországhoz oly sok százados és hagyományos kapcsolatok fűznek.”²⁵

Az olasz kormány a két háború között csak békepolitikát követett – vélekedett Mussolini – nem akarta megzavarni a békét, ám az olasz békeakarat nem azt jelentette, hogy az országot le kellett volna fegyverezni. A leszerelésnek általánosnak kellene lennie, mert az egyoldalú olasz leszerelés öngyilkosságot jelentett volna a nemzet számára. Mussolini az olasz fajról, mint az antik rómaiak leszármazottairól kizárólag történelmi értelemben

¹⁹ Mussolini a képviselőház előtt 1926. február 6. Benito Mussolini: A fasizmus doktrínája. Gede Testvérek BT. Budapest. p. 141. Közli: ANDREIDES i.m. p. 237.

²⁰ u.o.

²¹ u.o.

²² ANDREIDES i.m. p. 238.

²³ BOSWORTH i.m. p. 368.

²⁴ RENZO DE FELICE: Intervista sul fascismo (a cura di: Michael A. Ledeen) Editori Laterza (2008) p. 71.

²⁵ Mussolini a Szenátus előtt 1928. június 5-én Mussolini i.m. p. 141. Közli: ANDREIDES i.m. p. 238.

beszél, mellőzve a faj biológiai koncepcióját. Az olaszok uralkodásra való elhivatottságának indokait történelmi tradíciókkal, nem pedig a felsőbbrendűség hirdetésével magyarázta.²⁶ De Felice világos különbséget tesz: nem beszélhetünk angol, vagy akár francia típusú imperializmusról. Olyan kolonizáció vette kezdetét, amely olaszok milliói számára kívánt földet, megélhetést és keresetet biztosítani. Mussolini éppen ebből adódóan ebben az időben meglehetősen széles támogatottsággal bírt, a közvélemény döntően mellett állt. Ez a fajta támogatottság azonban a gazdasági-politikai helyzet romlásával, a spanyol intervencióval, a német-olasz tengely megszilárdulásával rohamosan csökkent.²⁷

A második világháború viszonylag hamar pontot tett az agresszív olasz terjeszkedési politika végére. Az olasz hadsereg El-Alamein után fokozatos és állandó defenzívába kényszerült, 1943. május 12-én pedig letették a fegyvert. Olasz-Afrika elveszett. Sőt, nem sokkal később, június 11-én az angolszász szövetségesek Pantelleria kicsiny szigetének elfoglalásával Olaszország felé vették az irányt...

1947. február 10-én Párizsban aláírták, szeptember 16-án pedig hatályba lépett az olasz békeszerződés. Olaszország a második világháború után Németországtól eltérően egységes állam maradt. Területi veszteségei azonban voltak. Jugoszláv-olasz viszonylatban elveszítette az egész Isztriát és a Karszt-vidéket, a Juliai-Alpoktól délre Postumiáig és Fiuméig terjedő szélességben. Jugoszlávia ezen kívül megkapta Zara városát, Pelagosa szigetét és az isztriai tengerpartot övező kis szigeteket.

Az olasz-jugoszláv viszonyt hosszú ideig mérgező probléma Trieszt városának és közvetlen háttérének a birtoklása volt. A terület jövőjének kérdése már 1943 novemberében a három nagyhatalom első konferenciáján szóba került. Makszim Litvinov (1876-1951) szovjet külügyi népbiztos újságírók előtt kijelentette, hogy az egyesült nemzetek győzelmük esetén Horvátországból, Dalmáciából, Szlovéniából és Isztriából álló szláv államot alakítanak, amelynek Trieszt lenne a fővárosa.²⁸

1945-ben a jugoszláv csapatok Triesztbe való bevonulásának híre az olasz fővárosban háttérbe szorította az olyan – egyébként igen nagy fontosságú – olasz belpolitikai híreket, mint például vezető fasiszta személyiségek kivégzése, vagy azt a hírt, amely bejelentette az olaszországi szervezett ellenállás végét. Az általános vélemény Trieszttel kapcsolatban úgy szólt, hogy nem a hadműveletek alatt, hanem az ország teljes felszabadítása után kell a trieszti kérdést rendezni Olaszország és Jugoszlávia között. Az Olasz Kommunista Párt (OKP) felhívást intézett Trieszt munkásaihoz, amelyben kérte őket, hogy Tito katonáit felszabadítóként üdvözljék.²⁹ A szocialisták véleménye e kérdésben az volt, hogy mindenképpen közvetlen tárgyalások révén kell rendeznie a két nemzetnek a vitás kérdéseket, hiszen nem megengedhető (ez a kommunista állásponthoz képest mindenképpen új), hogy az olasz Trieszt a két nép és a két új, demokratikus ország közti széthúzás jelképe legyen.³⁰ Ami pedig a politikai élet további szereplőinek véleményét illeti, az olasz alkotmányozó nemzetgyűlés megnyitóján a gyűlés négyszáz tagja állva

²⁶ u.o.

²⁷ DE FELICE i.m. p. 52.

²⁸ „Litvinov szláv államot akar kialakítani Trieszt fővárossal”- in: MOL K 428 MTI 1943. június 16.

²⁹ „Trieszt elfoglalásának visszhangja Olaszországban”- in: MOL K 428 MTI 1945. május 3.

³⁰ „Olasz szocialista vezér a trieszti kérdéstről”- in: MOL K 428 MTI 1945. június 4.

éljenzett, amikor egy küldött azt kiáltotta, hogy „Éljen az olasz Trieszt!”³¹ A soknemzetiségű olasz határváros végül is egészen 1954-ig szövetséges megszállás alá került, szabad státust kapott Trieszt Szabad Terület (Territorio Libero di Trieste) néven. Itália elveszítette a Dodekanészosz-szigeteket (melyek Görögországhoz kerültek), valamint összes gyarmatát, mandátumterületét. Alcide De Gasperi (1881-1954) miniszterelnök az olasz-görög viszonytal kapcsolatban kijelentette, hogy az új és demokratikus Olaszország kormánya rendkívül sajnálja a közelmúlt eseményeit. Megállapította, hogy semmiféle ellentét nincs a demokratizált Olaszország és Görögország között. Kölcsönös jóakarattal mindent meg lehet oldani: „Bízom abban – jelentette ki De Gasperi – hogy rövidesen megoldódnak a bennünket ez idő szerint elválasztó kérdések, s megkezdhetjük az újjáépítés nagy munkáját.”³² Franciaországgal szemben az olaszok kisebb határ menti veszteségeket – kis Szent Bernát Hágó, Mont Cenis stb. – könyvelhettek el.

1946-ban a külfölddel való diplomáciai kapcsolatok és a külpolitika terén a szövetséges hatalmaktól teljes önállóságot kapott a kormány, az olasz közvélemény azonban nagy veszteségnek érezte az egyes területekről történő lemondást Jugoszlávia, Görögország vagy akár Franciaország számára. Az olasz-osztrák viszonyban esetlegesen beálló területi veszteségeket azonban az ország elleni végső csapásként ítélték volna meg, a kormány a lemondását fontolgatta. Az olasz külpolitika, amely Jugoszláviával kapcsolatban közvetlen tárgyalásokat szorgalmazott, és amely elismerte a jugoszláv igényeket a szlávok lakta területekre, merev és határozott elzárkózást mutatott Dél-Tirol kérdésében.

A nagy háború befejezésének zsákmánya volt a terület. Az általános vélekedés szerint a győztes és dicső olasz nemzet jogosan tartott igényt rá a múltban és jogosan birtokolja immár évtizedek óta. Ebben szinte minden olasz egyetértett. Az ország számára a terület a vesztes háború után a nemzeti önbecsülés fontos színterévé lépett elő. Ennek megfelelően Olaszország hallani sem akart semmiféle, a terület státusát bármilyen csekély módon is változtató osztrák kezdeményezésről: „A Felső-Adige vidékén népszavazást tartani ostobaság volna. Ezt már közöltük a szövetségesekkel és határozottan megismételjük. Az európai politikának súlyos tévedése lenne ez. Semmi sem indokolja az 1919-es határok megmésítését. Bolzano lakossága túlnyomórészt olasz, a vidék pedig iparosított és a Pó-völgyének fontos mögöttes területe. Örülünk, hogy Ausztria lekapcsolódik a megvert Németországról, és fejlődéséhez, kereskedelmi, valamint kulturális kapcsolataink elmélyítésével óhajunk hozzájárulni.”³³ - jelentette ki az olasz külügyminiszter.

A második világháború után Olaszország autonómiát adott Alto-Adige vidékének, de egyetlen autonóm tartományba utasította Trentinóval. A rendelkezés nyilvánvaló célja az volt, hogy a német ajkú lakosság elveszítse számbeli fölényét, és a vidéknek az olasz többség által támogatott kormánya Trentóban székelhessen. Az olasz-osztrák autonómiaszerződést 1946-ban kötötték meg, de az 1948-as autonómia státútumot nem Bolzanora, hanem Bolzano-Trento tartományra hozták meg. Ausztria szót emelt az olaszosítás ellen, és a dél-tiroli problémát 1960-ban az ENSZ elé vitte. Az ezt követő

³¹ „Az olasz alkotmányozó nemzetgyűlés keddi ülése” - in: MOL K 428 MTI 1945. szeptember 26.

³² „De Gasperi miniszterelnök az olasz-görög kapcsolatról” MOL K 428 MTI 1948. február 24.

³³ „Az olasz külügyminiszter a dél-tiroli kérdésről” MOL K 428 MTI 1946. február 2.

tárgyalások zátonyra futottak. Végül, 1972-ben a terület Trentino Alto-Adige (Trento és Bolzano megyékkel) széleskörű autonómiát kapott.³⁴

1945 után az olaszok felhagytak a látványos felvonulásokkal, a nacionalista öntömjenézéssel, az agresszív külpolitika alkalmazásával. A fasizmus két évtizede mintegy leszoktatta őket a nemzeti lelkesedés túlzó kifejezéséről. Természetesen a látványos hazafias megnyilvánulás hiánya nem jelenti azt, hogy kevésbé lennének nacionalisták, patrióták, legfeljebb kissé másként azok. A második világháborút követően a meglévő olasz nacionalizmus nem az államhoz, inkább a társadalomhoz vagy az „olasz életformához”, a múlt század ötvenes éveitől egyre erősebbé és nemzetközileg ismertté váló „Made in Italy” jelenséghez kapcsolódott.

Az olaszok büszkék arra, hogy országuk mind elméleti, mind pedig gyakorlati síkon tevékenyen járult hozzá az egyesült Európa létrehozásához, még akkor is, ha nem az Olasz Köztársaság volt a meghatározó Európa építésében. Nemzeti önérzetét nagymértékben növeli, hogy a Hatok (Olaszország, Franciaország, Németország, Benelux-államok) külügyminiszterei 1957. március 25-én az olasz fővárosban írták alá az Európai Gazdasági Közösséget, valamint az Európai Atomenergiái Közösséget létrehozó szerződéseket.

Olaszország azonban a római szerződések aláírása után sem lett meghatározó fontosságú az európai politikában. Az ország a Hatok közé tartozott, mégis inkább mellékszereplő volt, akként is kezelték. Mintha azonban Olaszország maga is elfogadta volna a ráosztott szerepet, vagy legalábbis nem tiltakozott ellene. Belső problémáival volt elfoglalva. Első és legfontosabb feladatának a gazdasági fellendülés megteremtését tekintette. A „miracolo economico italiano” vagy a „boom economico italiano” hatása azonban csak később jelentkezett.

A szocialista Bettino Craxi (1934-2000) miniszterelnök kormányzása idején jelentős változások álltak be az olasz külpolitikában. Craxi, aki az itáliai politikai életben szokatlanul hosszú ideig (1983-1987) volt kormányon, a gazdasági stabilizáció után változtatott az ország külpolitikai koncepcióján is. Minden tekintetben aktívabb lett az olasz külpolitika, elég csak a Libanonban állomásozó olasz kontingensre, az úgynevezett eurorakéták telepítésének kérdésére vagy akár a kelet-közép-európai országok felé történő nyitásra gondolni. 1985-ben azután egy csapásra a világpolitika középpontjába került az olasz diplomácia.

Ez év október 7-én, egy Abu Abbasz vezette palesztin terroristákból álló fegyveres csoport hatalmába kerítette az Achille Lauro nevű olasz utasszállító hajót 545 személlyel a fedélzetén, hogy elérje az izraeli börtönökben fogva tartott palesztin foglyok szabadon bocsátását. A terroristák megölték a hajó egy zsidó származású utasát, két nappal később pedig szabadon engedték túszaikat és megadták magukat az egyiptomi hatóságoknak. A terroristák egy külön repülőgéppel kívántak menekülni, ezt azonban az USA légierője a sigonellai (Siracusa, Szicília) katonai támaszpontonra kényszerítette, és kérte az olasz hatóságokat, engedélyezzék, hogy az amerikai erők intézzék az ügyet. Craxi miniszterelnök azonban Olaszország számára tartotta fenn a teljes cselekvési szabadságot, igazán meglepve ezzel honfitársait, akik talán már régen kételkedtek az önálló és karakteres olasz nemzeti politikában.³⁵

³⁴A tartomány Valle d'Aosta, Friuli-Venezia Giulia, Sardegna és Sicilia tartományok mellett része azon tartományoknak, amelyek autonóm státussal bírnak Olaszországban.

³⁵ ANDREIDES i.m. p. 234.

A „követő külpolitikától” való elmozdulás elősegítésének jegyében, az 1990-es évektől kezdődően az egymást követő olasz kormányok mind a NATO, mind pedig az Európai Gazdasági Közösség tekintetében igyekeztek súlyukat, szerepüket növelni, az olasz jelenlét fontosságát kiemelni. Ez érthető is, hiszen Itália egyre kelletlenebbül, önérzetében egyre jobban megbántva szemlélte, hogy fontos kérdések előkészítésében, majd pedig a döntések meghozatalában nincs semmiféle jelentős szerepe.

Napjainkra már európai jelentőségűvé vált a Trentino-Alto Adige 1972-ben elnyert autonómiája. Mai napig szociológusok, kisebbségkutatók, szakemberek keresik fel a területet, tanulmányozandó az 1972-ben elnyert autonómiát és a területen megvalósult kisebbségi modellt. Számos politikus citálta már példaként autonómiatörekvéseinek alátámasztására a dél-tiroli példát. 2002-ben azonban történt valami, ami azután egy időre beárnyékolta ezt a képet. Bolzano (Bosen) város egyik központi terén áll az 1928-ban mussolini-stílusban elkészült és felavatott Győzelem emlékmű, rajta a város német ajkú többségét sértő felirattal: „HIC PATRIAE FINES SISTE SIGNA HINC CETEROS EXCOLUIMUS LINGUA LEGIBUS ARTIBUS”.³⁶

2002-ben a város akkori polgármestere, a Győzelem tere megnevezést a városi tanács egyetértésével az olasz és az osztrák nép egymásrataltságát, megbékélését inkább kifejező Béke tere megnevezésre változtatta. Ezt a helyi Nemzeti Szövetség (Alleanza Nazionale) nevű jobboldali politikai párt egy helyi népszavazásban támadta meg és utasította el. A referendumot megelőzően a városban személyesen kampányolt Gianfranco Fini miniszterelnök-helyettes, a Nemzeti Szövetség vezetője, hangoztatván: „ha egyszer győztünk, miért kellene azt utólag szégyellnünk?”³⁷ Az ügy a külpolitika terén némi zavart keltett, hiszen a történetek rendkívül kellemetlenül érintették Thomas Klestil (1932-2004) akkori osztrák államfőt, aki 2002 szeptemberének utolsó napjaiban hivatalos látogatáson járt Olaszországban, és az olasz kollegájával együtt hangoztatta, hogy e megvalósult együttélés az egész világ számára követendő modell lehet. A látogatás során magas osztrák állami kitüntetésben részesült Gianfranco Fini, s ez nem csekély megütközést váltott ki Bécsben és Bolzanóban egyaránt.³⁸

Ismert, hogy Itáliában a Nyugat-Római Birodalom bukásától egészen a XIX. századig nem sikerült a politikai-nemzeti egységet megteremteni. Mindig egynél több szuverén hatalom létezett, szerencsésebb esztendőkből-évtizedekben a fejedelemségek, comunék élén mindenhol olasz nyelvű fejedelemségekkel. Az olaszul beszélő népek egysége évszázados álma volt az itáliai gondolkodóknak. A XIX. század során többször elképzelt közös hazáról mondta Edgar Quinet (1803-1875) az 1848-as forradalmak másnapján: „Non si tratta di indipendenza, ma di dare vita a ciò che non è mai esistito un solo giorno: creare un'Italia: ecco il problema”³⁹

Az egységes olasz állam megteremtését követően, a belső építkezések és a gazdasági megerősödés után az Olaszország nagy tervekkel lépett a nemzetközi politika színterére. Mint a Földközi-tenger egyik sajátos és központi fekvésű állama, igyekezett az őt véleménye szerint megillető vezető szerepet kivívni magának. Annak érdekében, hogy megvalósuljon az „összolasz” gondolat, hogy a nacionalista szolidaritás a mindennapok

³⁶ „Itt vannak a haza határai, állíts jeleket, innen tanítottuk a más népeket nyelvre, törvényekre, művészetre”

³⁷ ANDREIDES i.m. p. 244.

³⁸ u.o.

³⁹ „Nemcsak a függetlenségről van szó, hanem arról, hogy meg kell teremteni egy országot, meg egy napig nem létezett: megalkotni Olaszországot, ez itt a probléma!” in: Ernesto Galli della Loggia *L'identità italiana*. il Mulino (1998) p. 61.

részévé váljon, hogy a lelkekben is megvalósuljon az olasz egység, a külpolitikában megkülönböztetett fontosságra tett szert az antik birodalomra és a hajdanvolt ősökre való hivatkozás. A „Mare Nostrum” külpolitikai koncepciója, az egykori nagyság utáni nosztalgia, a második világháborúig területi nyereségeket hozott az országnak.

A második világháború befejeztével ez az agresszív külpolitika megváltozott. Az Olasz Köztársaság egyik alapítója lett az Európai Közösségnek. A negyvenes-ötvenes évek fordulójával széles vita bontakozott ki az ország nemzetközi jövőjét illetően. Ez a disputa vezetett el később Itália tagságához abban a két szervezetben, amely meghatározta a kontinens politikai, társadalmi jellegét a megalakulását követő évtizedekben. A NATO és az Európai Gazdasági Közösség lett és maradt a későbbiekben Olaszország külpolitikájának két sarkalatos pontja. Soha „nem is volt probléma” Olaszország európai politikájával, az évtizedekig egyet jelentett a nemzeti külpolitikával. A kilencvenes évektől kezdődően azonban az egymást váltó olasz kabinetek mind a NATO, mind pedig az Európai Unió tekintetében igyekeztek súlyukat, szerepüket növelni, az olasz jelenlét fontosságát kiemelni, az ország nemzeti érdekeit hangsúlyozottabban, határozottabban képviselni.

Ha másban nem is, ebben a központi kérdésben szinte minden politika párt egyetértett.

Irodalom:

ANDREIDES G. (2005): Az olasz nemzettudat alakulása az olasz külpolitika fényében. In: KISS J. L. (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Teleki László Alapítvány, Budapest. pp. 229-254.

BIAGI, E. (1993): *I come italiani*. Nuova Rizzolip. 209 p.

BOSWORTH, R. J. B. (2007): *L'Italia di Mussolini 1915-1945*. Mondadori, Milano. 654 p.

DE FELICE R. (2008): *Intervista sul fascismo* (a cura di: Michael A. Ledeen) Editori Laterza. 142 p.

HILL, R. (2001): *Mi, európaiak*. Geodéziai Szakkönyvek, Budapest. 462 p.

„Litvinov szláv államot akar kialakítani Trieszt fővárossal”- in: MOL K 428 MTI 1943. június 16.

„Trieszt elfoglalásának visszhangja Olaszországban”- in: MOL K 428 MTI 1945. május 3.

„Olasz szocialista vezér a trieszti kérdéstről”- in: MOL K 428 MTI 1945. június 4.

„Az olasz alkotmányozó nemzetgyűlés keddi ülése”- in: MOL K 428 MTI 1945. szeptember 26.

„De Gasperi miniszterelnök az olasz-görög kapcsolatról” MOL K 428 MTI 1948. február 24.

„Az olasz külügyminiszter a dél-tiroli kérdéstről” MOL K 428 MTI 1946. február 2.